

**Emlékezés Joannovics Györgyre (1821-1909), a Magyar Tudományos
Akadémia levelező és tiszteleti tagjára**
**Remembering György Joannovics (1821-1909), Corresponding and
Honorary Member of the Hungarian Academy of Sciences**

Joannovics György a magyar nyelvtudomány kiemelkedő művelője, a reformkortól a dualizmus koráig terjedő időszak politikai és tudományos életének ismert és jelentős személyisége 1821. november 24-én született Temesváron, macedo-román (aromás) kereskedő családban. Az eredetileg Kalura nevű család a Joannovics nevet vette fel, majd 1801-ben nemesi címet kapott dulleoi előnévvel; mivel korábban megvették a Krassó vármegyei dulleoi és valemarei birtokokat. Édesapja Joannovics Pál kereskedő, valamint Krassó vármegye megválasztott táblabírája. Édesanyja, apjának második felesége Jankovics Anna. Középiskolai tanulmányait Temesváron végezte. Bölcsészeti és jogi tanulmányokat Pesten, a Magyar Királyi Tudományegyetemen folytatott. Jogi tanulmányait a Pozsonyi Evangélikus Jogakadémián fejezte be 1840-ben. Az ügyvédi vizsgát a Pesti Kir. Táblabíróságon 1842. szeptember 26-án tette le.

Tanulmányainak befejeztével politikai pályára lépett. Az ellenzéki eszméket képviselte a Krassó és a Temes vármegyei gyűléseken. Az 1843-1844. évi országgyűlésen a távollévő báró Duka Pétert helyettesítette. Az 1847-1848. évi országgyűlésen Temesvár szabad királyi város megválasztott képviselője volt. Pesten csatlakozott az Ellenzéki Körhöz és a Kossuth Lajos által szerkesztett Pesti Hírlap munkatársa lett. Az 1848. évi országgyűlési választáson Krassó vármegye bogsáni választókerületében lépett fel képviselőjelöltként. Képviselőnek azonban nem őt, hanem Joaneszkó Istvánt (Ionescu, Stefan) választották meg, aki a román nemzetiség radikális, később a forradalommal és szabadságharcral szembe forduló rétegét képviselte. 1849-ben Krassó vármegye másod alispánjának választották meg.

Az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc leverését Törökországba menekült, azonban 1850-ben már visszatért Magyarországra. 1851-ben részt vett a Makk József tüzér ezredes által szervezett összeesküvésben, amelynek leleplezése után tizenkét év várfogságra ítélték. Szabadságvesztés büntetését Pesten, Bécsben és Olmützben töltötte le 1854-1857 között. 1857-ben amnesztiával szabadult a börtönből.

Ioannovics György az 1860-as években élénk publicisztikai tevékenységet fejtett ki. Cikkei jelentek meg a Pompéry János által szerkesztett Magyarországon és az Ország című napilapban. Írásaiban sürgette az alkotmányos rend helyreállítását, valamint az Olmützi alkotmánnyal a Magyar Királyságról leválasztott Horvát-Szlavón Királysággal (Horvát-Szlavónország) a szorosabb együttműködést. 1864-től azonban érdeklődése fokozatosan a magyar nyelv

művelése, a nyelvtudomány felé fordult. A Magyar Tudományos Akadémia közgyűlése az 1867. január 30-i ülésén levelező tagnak, a Nyelv- és Széptudományi Osztály tagjának választotta meg. Akadémiai székfoglaló előadását *Némely újabb szó alkotásáról* címmel 1869. február 22-én tartotta meg. Az előadás még ugyanabban az évben a Nyelvtudományi Közleményekben nyomtatásban is megjelent. A Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagjának 1881. május 19-én tartott közgyűlésén választotta meg. Székfoglaló előadását csaknem öt évvel később, 1886. január 4-én tartotta *Szórendi tanulmányok. 1. és 2. rész* címmel. Ez az előadás is megjelent nyomtatásban az *Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből* sorozat 14. kötetében.

A bogsáni választókerületben országgyűlési képviselőnek választották meg az 1865-1867. évi országgyűlési ciklusra. A Képviselőház ülésén a ház jegyzőjének, valamint a 67-es és koronaőrző bizottság tagjának is megválasztották. Tagja volt a koronázás ügyében eljáró országos választmánynak. Az 1869-1872 közötti ciklusra is megválasztották választókerületében országgyűlési képviselőnek. Politikai karrierjének csúcsát jelentette, hogy báró Eötvös József miniszter mellett államtitkári tisztséget vállalt a Vallás és Közoktatási Minisztériumban. Ezt a tisztségét 1867-1871 között, Eötvös József elhunytáig töltötte be. Ebben a tisztségében erősíteni kívánta a görögkeleti vallású románok és szerbek kapcsolatát a magyar állammal. Tagja volt a Nagyszebenben ülésező román metropolita egyházi zsinatnak. A görögkeleti egyházaknak az állammal kapcsolatos tulajdonjogi kérdéseit törvényben rendezte. 1865 és 1881 között, 16 éven át volt országgyűlési képviselő.

Ioannovics György a képviselőház ülésein különös érzékenységgel lépett fel a nemzetiségek jogai, a nemzetiségi nyelvhasználat érvényesítése érdekében. Ennek egyik jellemző példája volt 1874-ben a királyi közjegyzőkről szóló törvény vitája, ahol Bonts Döme román nemzetiségi képviselő, később aradi királyi közjegyző javaslatát támogatva kívánta biztosítani a nemzetiségi nyelvhasználatot a közjegyzői eljárásokban. A délszláv népekkel való szolidaritás jegyében 1878-ban ellenezte Bosznia-Hercegovina okkupációját. Előbb a Szabadelvű Párt, majd később az ellenzék tagjaként politizált. Országgyűlési beszédei az Országgyűlési Naplók (1867-1881) közötti kötetekben jelentek meg.

Joannovics György a közéletől visszavonulva alkotói energiáját a magyar művelődés terjesztésére és a nyelvtudomány művelésére fordította. Kezdeményezője, első elnöke, majd tiszteletbeli elnöke lett a Szabad Lyceum tudományt és ismereteket terjesztő társulatnak, amely 1893-ban az angol University Extension mintájára alakult. A társaság, a mai Tudományos Ismeret Terjesztő Társulat (TIT) elődje, feladatának tartotta, hogy a különböző társadalmi rétegek számára a tudomány eredményeit népszerűsítse, és kiemelten a nők részére tartson előadásokat. Az osztrák-magyar kiegyezés után bekapcsolódott a szabadkőműves

mozgalomba. Előbb a Korvin Mátyás, majd a Humboldt nagypáholy tagja volt A skót szertartású Nagy Oriens szabadkőműves páholy nagymesterének választották meg. Amikor egyesült a Nagy Oriens és a Szent János páholy, az egyesült Szimbolikus Nagypáholy nagymestere lett. Az 1867-ban lett az 1836-ban alapított Kisfaludy társaság tagja.

Joannovics György a legjelentősebb munkásságát azonban a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi osztálya elnökeként fejtette ki. Tudományos cikkei, dolgozatai a magyar nyelvtudomány körében születtek. Részt vett a nyelvújítás küzdelmeiben, az ortológia álláspontját képviselve. Két nagyobb munkáját, az *Értsük meg egymást* és a *Végtelen kérdés* című értekezéseit szentelte a Ballagi Mór által az ortológusok ellen felújított támadásokkal szemben. Ezekben azt az álláspontját képviselte, hogy a 19. század végén a nyelvújítás kora már lejárt, és nincsenek igazi ellentétek a neológusok és az ortológusok között. *„Nyelvünk fejlődésének mostani pályafokán az olyan elnevezés, mint „orthologusok pártja”, „neológusok pártja” valódi anakronizmus. A neológia működésének ma nincsen tárgya, sem még hiányzó szókincsnek előteremtése, sem a meglévők megvédése terén. A nyelvújítás adta valódi szókincs-és ez nem csekély-mindnyájunk pajzsa alatt áll; sőt nem szabályos alkotásainak is tetemes része érintetlen marad”* -vallotta Joannovics.

Munkásságának érdekes területe *Az ikes igékről* írt tanulmánya. Ebben a kérdésben is megengedő álláspontra helyezkedett. Miután a magyar nyelvben, a 19. században már hétszáz éve használták az ikes igeragozást és az irodalom művelői, az írók és költők műviben is felbukkant, így azt javasolta, hogy ne szüntessék meg ezt a ragozást se, hanem illesszék be jobban a magyar nyelvtan rendszerébe.

A nyelvtudomány művelése során ugyanakkor a legkedvesebb tárgya a szórend volt. E témában írt nézeteit a *Szórendi tanulmányok* 1887-ben megjelent két kötetes munkájában összegezte. Gyakorlati megközelítésből, példák tömegén keresztül igyekezett a szórend ellen elkövetett vétségeket bemutatni. A magyar nyelvtudomány ma már ebben a kérdésben is meghaladta az általa írtakat, de a szórend tanulmányozásában ma sem lehet figyelmen kívül hagyni Joannovics György munkásságát.

Részben a szórend, részben pedig a magyar mondat hangsúlyozási kérdéseiben vitába keveredett kora nagy polihisztorával, Brassai Sámuellel. Brassai álláspontja szerint a magyar mondatban csak egy elsőrendű hangsúly szerepelhet szabályként, a hangsúly vagy az igére, vagy az ige előtti bővítményre eshet. Joannovics ezt a szabályt vitatta. Álláspontja szerint a hangsúly összefügg a mondat szórendjével. Brassai úgy látta, hogy a szórendnek a hangsúly a meghatározó eleme. Joannovics György ezzel szemben azon a nézeten volt, hogy

a szórendet elsősorban a szavak nyelvtani értéke határozza meg. Brassai Sámuel nézeteit bírálva, kifejtette, hogy „*olyan hangsúlyozást teremt, amely a magyar beszédet megfosztja akcentusainak nagyobb részétől.*” (Joannovics György: *Hangsúly*). A nyelvtudomány mai álláspontja szerint a vitában Joannovicsnak volt igaza, a nyelvészek a saját korában és ma is az ő nézeteit támogatták. Brassai ugyan felfedezett egy fontos hangsúlyképletet, azonban ez a képlet csak egy a több lehetséges megoldási lehetőség közül.

Joannovics György 1909. január 10-én hunyt el. A Magyar Tudományos Akadémia ifj. Szinnyei Józsefet, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagját kérte fel a Joannovics emlékbeszéd megírására, azonban ez a beszéd soha nem készült el.

Joannovics György közéleti és szakmai munkásságát így a legjobban Szily Kálmán, a Magyar Tudományos Akadémia rendes és igazgatósági tagja, a Magyar Nyelvtudományi Társaság elnöke értékelte a Joannovicsról írt nekrológjában: „*Két eszmény szolgálatában áll egész hosszú élete. Az egyik eszmény a magyarság és a hazát lakó többi népek testvéries összetartása. Ezért küzd, mint publicista s ennek szolgál utóbb, mint a vallás és közoktatásügyi minisztérium államtitkára. Másik eszménye a magyar irodalmi nyelv tisztasága s hibátlan volta. E körül központosul az ő nyelvtudományi munkássága.*”

Joannovics György munkái

A magyaros szórendről. Pest, 1867.

Néhány újabb szó alkotásáról. Nyelvtudományi Közlemények 1869.

Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. Pest, 1870.

Az ik-es igékről. Budapest, 1877.

Értsük meg egymást (Az orthologia s neologia neológia ügyében). Budapest, 1882.

Szórendi tanulmányok. I-II. Budapest, 1887.

Emlékbeszéd Pompéry János levelező tag fölött. Budapest, 1887.

Az ik-es igékről. Budapest, 1887.

A végtelen kérdés. Budapest, 1891.

Felhasznált irodalom

Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái. Budapest, 1891. 14. kötet

Lendvai Miklós: Temes vármegye nemes családjai. III. kötet Budapest, 1905.

Balassa József: Joannovics György (1821-1909) In: Magyar Nyelvőr 1909. IV. füzet

Szily Kálmán rt. beszéde Joannovics György tt. ravatalánál az Akadémia oszlopcsarnokában. (Nekrológ) 1909. január 12.

Varga László: Brassai Sámuel és kortársai a magyar mondat hangsúlyozásáról.
In: Nyelv-és Irodalomtudományi Értekezések 1997. 2. szám
Pálmány Béla: A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja 1825-1848., Budapest, 2011.
Rokolya Gábor: A Délvidék magyar közjegyzői. Budapest, 2017.

Dr. habil. Rokolya Gábor PhD

a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának és
Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának
vendégtanára

email: gabor.rokolya@gmail.com